

9. Смотрицкий Мелетій. Казанье на честный погреб пречестного и превелебного мужа господина и отца Леонтия Карповича ... / Мелетій Смотрицкий. – Вильно : [б. и.], 1620. – 28 арк.
10. Ченцова В. Г. Икона Иверской Богородицы (Очерки истории отношений Греческой церкви с Россией в середине XVII века по документам РГАДА) / В. Ченцова. – М. : Индрик, 2010. – 416 с.
11. Черторицкая Т.В. Рай мысленный III / Т. Черторицкая // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Л. : Наука, 1989. – Вып 2 : (вторая половина XIV–XVI в.). – Ч. 2 : Л–Я. – С. 309.
12. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом : Нариси з історії культури до початку 18 століття / Ігор Шевченко ; автор. пер. М. Габлевич ; наук. ред. Андрій Ясиновський. – вид 2-ге, виправл. і доповн. – Львів : Вид-во УКУ, 2014. – 288 с.

Матушек Елена. Образ Иверской Богородицы в украинской барочной литературе. В статье рассматривается литературный образ иконы Иверской Богородицы на материале книги «Небо новое» автора XVII века Иоанникия Галытовского. В результате анализа рассказов-мираклей мы пришли к выводу, что основными текстовыми функциями Божьей Матери являются апостольская и заступницы-защитницы Иверского монастыря на Афоне. Первая реализуется через мотивы сошествия Святого Духа на апостолов, получения по жребию Богородицей Афона как земли для христианской проповеди, путешествия на Афон, проповеди язычникам, обращения их в христианство. Вторая функция представлена мотивами защиты монастыря от грешников и людей, нечистых сердцем, варварского нападения. Кроме того, Богородица выступает как опекунка монахов, когда наполняет закрома обители хлебом, а сосуды – вином и оливой.

Ключевые слова: Афон, Иверская икона Богородицы (Портаитисса), барокко, рассказы-миракли, функции действующих лиц.

Matushek Olena. The Image of the Iberian Mother of God in Ukrainian Baroque Literature. This article considers the literary image of the icon of the Iberian Mother of God in the book «New Heaven» written the author of the XVII-th century Ioanykiy Galyatovs'kiy. After analyzing the miracle-stories we came to the conclusion that the main functions of the Mother of God are apostolic and patron-protector of Iberian monastery on the Mount Athos. The first is realized through the motives of the Descent of the Holy Spirit; obtaining (by lot) the Mount Athos as a ground for Christian preaching by Virgin, her traveling to the Mount Athos, preaching to the Gentiles, converting them to Christianity. The second function is represented by the motives of protection the monastery from sinners and impure in heart people, barbaric attacks. In addition, the Mother of God appears as a guardian of monks when she filled the granaries of the monastery with grain, and the vessels – wine and olive.

Key words: Athos, Iberian icon of the Virgin (Portaitissa), Baroque, miracle stories, features actors.

Стаття надійшла до редколегії
22.11.2015 р.

УДК 82-1.09:81'34

Ольга Настенко

Методи дослідження фоніки поетичного тексту

У статті розкрито методи дослідження звукової організації поетичного тексту. На основі розгляду вчень представників формального та структурального напрямів окреслено етапи упровадження їхніх методологій у вивчення фоніки. Проаналізовано ключові підходи в становленні міждисциплінарних методів у формуванні аналізу функціонування звукових повторів у тексті.

Ключові слова: фоніка, формальний метод, емпіричні дослідження, структуральний аналіз, структурально-семіотична методологія, математично-статистичний метод.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фоніка поетичної мови як сформований розділ поезії й галузь літературознавства на сучасному етапі розвитку філологічної науки потребує застосування певних методів дослідження реалізації її основних фігур і допоміжних засобів. Функціонування звукових явищ у поезії безпосередньо пов'язане з багатьма чинниками будови, системи та комунікації твору. Наукове обґрунтування їх співвідношення, результат взаємодії та взаємовпливу визначають основні критерії вивчення фоніки в аспекті дослідження звукового ідіостилію.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивчення звукової організації поетичних творів має давню традицію та включає такі основні етапи, як учення представників формального методу (ОПОЯЗу) і Московського лінгвістичного гуртка (МЛГ) [3], емпіричні дослідження, запропоновані Б. Ярхо [27], структуральний аналіз поетичного тексту науковців Празької лінгвістичної школи [17; 19; 25], структурально-семіотичні дослідження звукової системи твору [10; 11; 12; 13; 17; 19; 25], методологія квантитативного аналізу тексту [2; 5; 6; 7; 8; 18; 21; 23; 26], упровадження сучасних експериментальних досліджень у вивчення фонічних явищ поетичного тексту [12; 13; 21; 22].

У царині звукової організації поетичного тексту вагомою є наукова розвідка І. Качуровського «Фоніка», у якій розглянуто потенціал звукового «інструментарію». Для дослідження фоніки значущими стали напрацювання українських мовознавців у галузі фоностилістики й звуко символізму (В. Ващенко, І. Чередниченко, Н. Кучеренко, В. Левицький, Л. Українець та ін.). Застосування теоретичних і практичних засад щодо вивчення звукової архітектури поетичного тексту значно поглиблює аналіз функціонування засобів фоніки.

Мета статті – визначення методологічних підходів у дослідженні звукової організації поетичного тексту на основі систематизації етапів розвитку філологічних учень у цьому аспекті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Герменевтика змісту художніх творів розвивалася ще з часів середньовіччя. Функціонування філософських, естетичних та психологічних прийомів у філологічній науці сприяли накопиченню й інтерпретації фактичного матеріалу. Осмислення ролі звука в поетичній мові, яке ґрунтувалося на психолінгвістичній теорії О. Потебні, стало поштовхом для розвитку подальших наукових міждисциплінарних методів у цій галузі. Вивчення психологічних механізмів мовотворчості в літературознавстві еволюційно вимагало розгляду системи їх утілення.

На початку ХХ ст. як відгук західноєвропейської наукової думки у філологічному вивченні тексту художнього твору застосовується формальний метод. Він спрямований на вивчення форми твору, став визначальним у розвитку поезики початку 20-х років. У дослідженні звукової організації поетичних творів формальний метод упроваджували учасники наукового товариства з вивчення поетичної мови (ОПОЯЗ) та Московського лінгвістичного гуртка (МЛГ). Російські формалісти поділяли літературознавчі вчення на стилістику, композицію й тематику художнього твору. М. Бахтін виділив три основні принципи формальної поезики [3, с. 88]:

- 1) поетичну мову як предмет поезики, куди належить і проблема поетичної фонетики;
- 2) матеріал та засіб у поезії як два доданки поетичної конструкції;
- 3) жанр і композицію, тему, фабулу й сюжет як деталізацію конструктивних функцій матеріалу та засобу.

Звукову організацію тексту в межах формального методу літературознавці вивчали передусім як стильовий прийом поезики. Умотивованість повторів у системі фонетичних явищ розглядали як складник ритмобудови. Застосування точних методів у вивченні структури поетичного тексту на рівні функціонування в ньому звуків сформувало основи наукового обґрунтування їх кількісного показника.

Теоретичні основи точного методу в літературознавстві у 20-х роках ХХ ст. сформував Б. Ярхо. Емпіричні дослідження, застосовані ним, пропонували точний аналіз усіх систем художнього тексту з використанням статистичних методів. Методика Б. Ярхо передбачала, що «мікроаналіз ознак, які значимі для звукової, стилістичної або іконічної структури тексту, має бути доповнено їх кількісним «зважуванням» за правилами варіаційної статистики» [1, с. 12]. Такий підхід натрапив на гостру критику в колі представників російської формальної школи. Єдиний схвальний відгук щодо розв'язання проблеми форми не «зверху» (від філософії), а «знизу» (від філології) висловив представник українського літературного об'єднання ВАПЛІТЕ В. Державін [9, с. 234]. Активно полемізували про формальний метод і його засоби в дослідженні художнього твору й тексту, зокрема, М. Хвильовий, М. Йогансен, Г. Майфет, І. Айзеншток на сторінках журналів «Червоний шлях» та «Вапліте». Вони усвідомлювали еволюційну нагальність нових методів і підходів: «українським літературознавцям імпонувала в дискурсі формалістів теза про роль у художньому творі зовнішньої форми як структуротворчого елементу, але, на відміну від них, “олімпійці” не заперечували його внутрішню форму, що несе в собі змістове начало, семантичну ідею, пов'язані з національною психологією, закодованою у психіці митця» [13, с. 71].

Наприкінці 30-х років Б. Ярхо завершив роботу над «Методологією точного літературознавства». Фоніку поетичного твору науковець розглядав як мелодику й категорично заперечував звукопис, визнаючи посередню роль звуконаслідування. Праця стала фундаментальною в застосуванні статистичних методів для вивчення різних структурних рівнів літературного твору. Однак засади точних математично-статистичних методів у літературознавстві залишалися поза увагою понад п'ять десятиліть. Методологічні напрацювання Б. Ярхо як такі, що стали актуальними, оцінив М. Гаспаров. Він зазначив, що «статистика для Ярхо – ніяк не самоціль, а тільки засіб дисципліни думки, у якому літературознавство відчуває потребу» [5, с. 472].

Методологія вивчення тексту художнього твору, запропонована літературознавцями в перші десятиліття ХХ ст., стала поштовхом для розвитку літературознавства як точної науки. Подальші філологічні вчення 30–50-х рр. позначилися удосконаленням цих прийомів і методів на рівні структурального аналізу. Для точного вивчення фоніки поетичного твору така потреба була очевидною. Над цим працювали представники Празької лінгвістичної школи Я. Мукаржовський, Р. Якобсон, Ї. Леві, Б. Гал, В. Матезіус. Їхні дослідження ґрунтувалися на вивченні мови твору як системи знаків – «структуральний аналіз, запропонований цією школою, передбачав оцінку кожного елемента художнього твору, починаючи з фонетичних» [25, с. 90]. Ознакою поетичної мови науковці вважали вмотивовану послідовність та впорядкованість її фонетичного рівня. Фонема як субзнакова одиниця в межах слова в поетичному тексті реалізується симетричним чергуванням у співвідношенні з граматичними та лексичними елементами. На думку Р. Якобсона, «вимір послідовностей – це засіб, який, окрім як у поетичній функції, у мові не використовується» [26, с. 205]. Застосування фонологічних методів у вивченні звукової структури поетичної мови стали визначальними для представників Празької лінгвістичної школи.

У другій половині ХХ ст. літературознавство активно впроваджує структуральні методи вивчення поетичного тексту. Структура тексту розглядалася в аспектах цілісності, трансформації й у внутрішньому саморегулюванні. У працях польських літературознавців Е. Станкевича, Я. Славінського окреслюються підходи до дослідження поетичного твору, як органічно взаємопов'язаної, функціональної системи. У домінуванні впорядкованості елементів, зокрема й на рівні співзвучних слів, тобто звукового паралелізму та їх еквівалентності, убачався універсальний принцип структуральної будови поетичної мови. Я. Славінський у статті «До теорії поетичної мови» (1961) зауважив, що, «на відміну від інших текстів, поетичний твір є кодифікованим текстом» [20, с. 266], у якому функціонують знаки, які є симбіозом акустичного та значеннєвого сприйняття.

Структурально-семіотична методологія в літературознавстві почала розвиватись у 60-х рр. ХХ ст. на основі вчень Ч. Пірса, А. Греймаса, Р. Барта, Ц. Тодорова, У. Еко. Вона передбачає дослідження художнього твору як цілісного явища за допомогою змістових та формальних характеристик різних його рівнів, «як протиставлення знака і речі, системи і тексту (або коду і комунікату)» [10, с. 80]. Упровадження в методику концепції знаків, яка досліджувала опозицію означника й означуваного в тексті, де «означник – це звукова (рецептивна) передача ідеї, означуване – мисленнєвий еквівалент означника» [20, с. 613], відводило фоніці роль важливого посередника поетичної комунікації.

Структурально-семіотичні дослідження в літературознавстві з використанням математичних методів у 70-х рр. ХХ ст. впроваджувалися представниками Тартуської семіотичної школи. У ці роки з'являються праці Ю. Лотмана «Структура художнього тексту» (1970), «Аналіз поетичного тексту» (1972). Свої дослідження літературознавець спрямовував на внутрішню системну єдність творів. Розкриваючи ієрархію міжрівневих зв'язків, особливу увагу вчений приділив фонічному рівню, зокрема функціонуванню його елементів. Запропонований Ю. Лотманом механізм здійснення семантичного аналізу внутрішньої системи тексту, який застосовував і для дослідження конструкції фонологічних повторів, створив алгоритм виявлення фонічних явищ:

- 1) поділ тексту на рівні та групи за рівнями синтагматичних сегментів (фонема, морфема, слово, вірш, строфа, глава – для віршованого тексту);
- 2) виділення всіх пар повторів (еквівалентностей);
- 3) виділення всіх суміжних пар;
- 4) виділення повторів з найбільшою еквівалентністю;
- 5) зіставлення еквівалентних пар для виділення в окремому тексті семантичних ознак;
- 6) оцінка заданої структури синтагматичної будови та значимих відхилень.

Як зазначав літературознавець, «грубість результатів запропонованого аналізу може бути не тільки недоліком, але й перевагою» [16, с. 100]. Це залежить від рівня тексту, який обирається для дослідження й ґрунтується на відборі домінуючих елементів на підставі сформульованих критеріїв.

Вивчаючи систему звукових повторів у поетичному тексті, Ю. Лотман визначав дві тенденції – упорядкованість та її порушення. Акцентовано увагу на частотності фонем, їх позиційній повторюваності й повторюваності груп фонем між собою. Досліджуючи фонологічні зв'язки в поетичному тексті, він визначив, що їх концентрація відбувається за рахунок слабкості морфологічно-синтактичних зв'язків. На основі цього літературознавець констатував, що «фонологічна організація тексту утворює надмовні зв'язки, які набувають характеру організації змісту» [15, с. 75].

До впровадження квантитативного аналізу як нового підходу у вивченні поетичних текстів прихильно ставився М. Гаспаров. Поділяючи методологію Б. Ярхо та Ю. Лотмана, академік убачав необхідність детального, статистично обґрунтованого вивчення всіх структурних рівнів вірша. В інтерв'ю 20 березня 1990 р. у м. Тарту своє бачення М. Гаспаров прокоментував так: «Поки що у філології є галузі більш наближені до точної науковості – це аналіз нижчих рівнів будови літературного твору, наприклад, віршознавство, яким я займаюсь» [8]. Методологічні підходи у віршознавстві він окреслив в окремих статтях «Точні методи аналізу граматики увірші» (1998), «З цифрами крізь вірш: про одну галузь науки» (1999).

Застосування точних методів у літературознавстві, як і в мовознавстві, в останні десятиліття ХХ ст., вочевидь, зблизило математику та філологію. Гуманітарно-математичний симбіоз у методах став нагальним унаслідок еволюційного розвитку потреб цих наук. «Для наших днів типовим є не тільки математично думаючий гуманітарій, але й гуманітарно думаючий математик» [27, с. 7], – зазначав І. Яглом. Наукові можливості «математичного літературознавства», «математичної лінгвістики» та інших галузей, які користувалися дедуктивними методами й методами математичного моделювання, значно посилюють розвиток технічних та інформаційних ресурсів.

Філологія як наука увійшла в нове століття з практичним і теоретичним досвідом, який формувалася в дискусіях упродовж тривалого часу. Методи вивчення в різних галузях набули нових можливостей. Дослідження фоніки як невід'ємної й значущої цілісності в поетичному творі набуло сформованих міждисциплінарних методів. Математична статистика, теорія ймовірності, логіка, комп'ютерне моделювання та програмування забезпечили якісно новий підхід у вивченні.

Комплексне застосування математично-статистичних методів у віршознавстві, які ґрунтувалися на кореляційному й кластерному аналізі, статистичному обстеженні матеріалу за кількістю ознак, зокрема за ранжуванням, запропонував В. Баєвський у праці «Лінгвістичні, математичні, семіотичні і комп'ютерні моделі в історії і теорії літератури» (2001). Для дослідження системи поетичного тексту автор навів чіткий алгоритм дій: «Я будую мовну модель літературного явища; піддаю її математичній обробці; для полегшення і прискорення роботи використовую комп'ютерну програму; після чого результат аналізу перенесу на літературне явище, яке спочатку є предметом вивчення» [2, с. 7–8].

Дослідженню звукової організації поетичного тексту В. Баєвський приділив особливу увагу в розділі «На шляху до створення єдиної теорії поетичної фоніки» [2, с. 48–103], де наміри автора сформульовано вже в самій назві. Фоніку він позиціонує з погляду алітерації й асонансів як вузлів тканини поетичного тексту [2, с. 51], звукових повторів, звуконаслідування (ономатопеї), звуко-символізму та анаграм. Однак дослідження спрямовує на доведення гіпотези про головну роль анаграм у структурі звукової організації поетичного тексту. Усі інші фонічні засоби вчений розглядав як їх похідні.

Доведення ймовірності цієї гіпотези автор здійснював поетапно: формувалися вибірки по 1000 фонем; визначалася фонемна частотність у тексті й порівнювалася з їх середньою частотністю в мові; визначався рівень статистичної значимості за формулою [2, с. 61]; ранжування фонем – за показниками. Отже, математично-статистичний аналіз визначив закономірності, які формують частотну структуру поетичної фоніки.

У запропонованій В. Баєвським методиці вивчення звукової організації тексту, на відміну від простих середньоарифметичних підрахунків, застосовано більш складний критерій – хі-квадрат (χ^2). За допомогою цього статистичного прийому вимірюється ступінь відповідності фактичних даних і теоретично очікуваних [13, с. 224], тобто підтвердження або не підтвердження гіпотези, яка висувається. Застосування математично-статистичного аналізу у вивченні звукової організації поетичної

мови, результати якого прораховуються комп'ютерними програмами, надає об'єктивності й максимальної точності отриманих даних. Такий підхід значно поглиблює та обґрунтовує певні спостереження, умотивовує кількісно-функціональні зв'язки у вивченні фоніки як ідіостилу.

Удосконалення методики структурального аналізу в дослідженні впорядкованості елементів звукопису запропонував Л. Портер. Доцільність і результативність методів відображені в монографії «Симетрія – володарка віршів» (2003). Звукові повтори, що можуть утворювати симетричну структуру, автор розглядав як фоноїди, алітероїди та асоноїди. Їх щільність, частотність і впорядкованість у тексті методом очистки (емпіричної й граматичної) відтворювались у графічних моделях – звукових графах. Застосування комп'ютерної програми дало змогу більш точно визначити схему розміщення звукових елементів. На основі таких досліджень Л. Портер обґрунтував симетричну впорядкованість фонічної системи тексту, запропонував власну типологію рим і правила оптимального виділення звукопису у віршах. Апелюючи отриманими результатами, він доводив недосконалість методу виділення звукових повторів, запропонованих О. Бріком.

Сучасний етап технічних можливостей сприяє розвитку експериментальних досліджень. Методи обчислень і вимірювань увійшли в різні галузі філологічної науки. В аспекті вивчення гармонії ритмомелодики поезій В. Корнійчук у монографії «Ліричний універсум Івана Франка. Горизонти поетики» (2004) впровадив «стереометричний» аналіз, «який враховує естетичні й формальні параметри художнього тексту» [12, с. 372]. Методом акустичного вимірювання та математично-статистичного обчислення з урахуванням семи основних груп звуків «від найглухішого до найдзвінкішого» науковець визначив загальний рівень звучності поетичного тексту віршованих творів І. Франка.

Увагу привертає експериментально-фонетичне дослідження, спрямоване на вивчення гармонії звукового континууму поезій І. Франка в аспекті ритмоутворення й золотого перетину [21]. За допомогою електронних технологій та програмування здійснено поетапні операції – від акустичної фіксації фрагмента твору «Конкістадори» до візуалізації мовлення на осцилограмах, подальших вимірювань й обчислень. Метод аудіовізуалізації є перспективним і для вивчення акустичних параметрів фонічних явищ.

Фоніка поетичної мови – багатоаспектне явище з погляду її вивчення. Вона акумулює дані поетики, лінгвістики, психології, філософії та естетики. Дослідження структури звукової організації поетичного твору доцільне в їх взаємозв'язку. Точні методи дослідження мовних явищ, які активно застосовувались у лінгвістиці (Л. Щерба, В. Перебийніс, В. Левицький, Ю. Щербина, Н. Дарчук), інтегрували в літературознавство. Із цього приводу слушну думку висловив М. Шапір: «Впровадження точних методів в поетиці є плідним виключно тоді, коли математизація – не самоціль, а тільки засіб вирішення чітко сформульованої філологічної задачі» [24, с. 879].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Актуалізація вчень щодо вивчення звукової організації тексту окреслює становлення наукової думки в цьому аспекті. Застосування точних статистично-математичних методів у сукупності з герменевтично-описовими підходами значно підвищує об'єктивність і достовірність досліджень фоніки.

Упровадження сучасних технологій у вивченні звукової організації віршованої мови підвищує точність даних щодо виявлення й функціонування звукоповторів у тексті. Формування методики аналізу фоніки є складовою частиною в розвитку літературознавчих досліджень і потребує подальших розробок.

Джерела та література

1. Акімова М. В. Борис Исаакович Ярхо и стратегия «точного литературоведения» / М. В. Акімова, М. И. Шапір // Методология точного литературоведения : избр. тр. по теории лит. – М. : Яз. славян. культуры, 2006. – С. 7–32.
2. Баевский В. С. Лингвистические, математические, семиотические и компьютерные модели в истории и теории литературы / В. С. Баевский. – М. : Яз. славян. культуры, 2001. – 313 с.
3. Бахтин М. М. Формальный метод в литературоведении. Поэтический язык как предмет поэтики / М. М. Бахтин, П. Н. Медведев // Поэтический язык как предмет поэтики. – М. : Лабиринт, 1993. – С. 84–116.
4. Винокур Г. О. Филологические исследования: лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – М. : Наука, 1990. – 452 с.
5. Гаспаров М. Л. Работы Б. И. Ярхо по теории литературы / М. Л. Гаспаров // Избранные труды. О стихах. – М. : Яз. рус. культуры, 1997. – С. 468–486.

6. Гаспаров М. Л. С цифрами сквозь стих: о новой области науки – лингвистика текста / М. Л. Гаспаров // Русский язык. – 1999. – № 4. – С. 14–15.
7. Гаспаров М. Л. Точные методы анализа грамматики в стихе / М. Л. Гаспаров // Избранные труды. – Т. IV : Лингвистика стиха. Анализ и интерпретации. – М. : Яз. славян. культуры, 2012. – С. 23–35.
8. Горный Е. М. Л. Гаспаров: «Я не имел намерения переводить Ариосто... Я хотел его просто прочитать». Интервью / Е. Горный, Д. Кузовкин, И. Пильщиков // Alma Mater. – 1990. – № 2.
9. Державін В. Рецензія на книгу / В. Державін // Ars Poetica : зб. ст. – Х., 1927. – (ВАПЛІТЕ). – № 4. – С. 232–235.
10. Кавун Л. Семіотичне літературознавство / Л. Кавун // Збірник наукових праць (філологічні науки). – 2012. – № 1. – С. 79–81.
11. Кавун Л. Формалістичні шукання в українській літературі 20-х років ХХ століття / Л. Кавун // Збірник наукових праць (філологічні науки). – 2010. – № 1. – С. 70–73.
12. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики : монографія / В. Корнійчук. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – 488 с.
13. Кушнерик В. Фоносемантизму германських і слов'янських мовах / В. Кушнерик. – Чернівці : Рута, 2004. – 416 с.
14. Ласло-Куцок М. Засади поетики / М. Ласло-Куцок. – Бухарест : Критеріон, 1983. – 395 с.
15. Лотман Ю. Анализ поэтического текста / Ю. Лотман // О поэтах и поэзии / Ю. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 1996. – С. 2–252.
16. Лотман Ю. Структура художественного текста / Ю. Лотман // Об искусстве / Ю. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 1998. – С. 14–285.
17. Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусств / Я. Мукаржовский. – М. : Искусство, 1994. – 606 с.
18. Портер Л. Симметрия – владычица стихов. Очерк начал общей теории поэтических структур / Л. Портер // Языки славянской культуры. – 2003. – С. 256.
19. Славинский Я. К теории поэтического языка / Я. Славинский // Структурализм «за» и «против» / Я. Славинский. – М. : Прогресс, 1975. – С. 256–276.
20. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХст. – Львів : Літопис, 1996. – 623 с.
21. Теряев Д. Ритм і золотий перетин у структурі поетичного мовлення (експериментально-фонетичне дослідження) / Д. Теряев // Віршознавчий семінар: присвячується пам'яті Галини Кіндратівни Сидоренко / Д. Теряев. – К. : Київ. ун-т, 2008. – С. 44–55.
22. Чеснокова Г. Емпіричні методи як новий підхід до вивчення поетичного тексту / Г. Чеснокова // Вісник ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка : Філологічні науки. – 2010. – № 13. – С. 118–128.
23. Шапир М. И. Тебе числа и меры нет. О возможностях и границах «точных методов» в гуманитарных науках / М. И. Шапир // Б. И. Ярхо. Методология точного литературоведения : избр. тр. по теории лит. / М. И. Шапир. – М. : Яз. славян. культуры, 2006. – С. 875–905.
24. Юсип-Якимович Ю. Чеська структуральна школа про естетичну функцію мови в поезії (обґрунтування одиниць звукового руння) / Ю. Юсип-Якимович // Збірник наукових праць (філологічні науки). – 2013. – № 2. – С. 90–94.
25. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против» / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
26. Яглом И. М. Математические структуры и математическое моделирование / И. М. Яглом. – М. : Сов. радио, 1980. – 144 с.
27. Ярхо Б. И. Методология точного литературоведения : избр. тр. по теории лит. / Б. И. Ярхо. – М. : Языки славян. культуры, 2006. – 927 с.

Настенко Ольга. Методи дослідження фоникипоетичного тексту. В статті розглянуті методи дослідження звукової організації поетичного тексту. На основі учень представителів формального і структурального напрямків обзначені етапи впровадження їх методологій в вивчення фоники. Проаналізовані ключові підходи формування аналізу звукових повторів в тексті. Актуалізується застосування методик сусідніх дисциплін для ґлибленого вивчення фоники як окремої галузі літературознавства. Показано, що впровадження точних методів в літературознавчому аналізі звукової організації поетичного тексту шляхом застосування сучасних технологій підвищує об'єктивність дослідження ідиостілія автора.

Ключевые слова: фоника, формальний метод, емпіричні дослідження, структуральний аналіз, структурально-семіотична методологія, математично-статистичний метод.

Nastenko Olga. Phonics Testing Methods of Poetical Text. Testing methods of poetic language sound organization have been considered in the article. On the grounds of representatives' formal and structural trends doctrine the stages

of phonics methodology implementation have been designated. Key formation approaches of sound repetition text analysis have been analyzed. Application of related disciplines methods for profound study of phonics as a separate branch of literary criticism have been made topical. It has been shown that the introduction of precise methods to literary criticism analysis of poetic text sound organization by means of modern technologies increases the investigation objectivity of author's individual style.

Key words: phonics, formal method, empirical investigation, structural analysis, structural-semiotic methodology, mathematically-statistical method.

Стаття надійшла до редколегії
14.10.2015 р.

УДК 821.161.1-311.6

Евгений Никольский

Роман-эпопея Дмитрия Балашова «Святая Русь»: девальвация художественности под влиянием идеологии

Роман Дмитрия Балашова «Святая Русь» анализируется в контексте биографии писателя, с точки зрения господства идеологической (почвиническо-шовинистической и евразийской) составляющей, ее явном превалировании над художественностью. Отмечается, что автор прошёл путь от «певца свободы» до «адепта» авторитарного строя. Данная интенция трансформировала поэтику его романов и способствовала переходу от собственно исторической прозы к неудачной попытке создать эпопею. Делаются выводы о перспективе изучения исторических произведений избранного автора сквозь методологическую призму междисциплинарного синтеза.

Ключевые слова: роман-эпопея, историческая проза, роман, жанроведение, Д. Балашов, мифологема «святой Руси», факты и вымыслы, имагология, шовинизм, почвенничество, рашизм, художественность.

Постановка научной проблемы и ее значение. Традиционно при анализе исторической прозы встают вопросы о соотношении фактов и вымысла в конкретном произведении, о причинах значительного или минимального искажения автором исторического материала, формах репрезентации истории в литературе и т. д. Не бесполезно определить и роль публицистических «вставок» и отступлений. Одним из последующих путей интерпретации художественного произведения может стать выявление гражданско-политической и историсофской позиций писателя и анализ «совмещения» в отдельно взятом тексте собственно художественной составляющей с идеологическими аспектами как на уровне жанра, композиции, так и проблематики и т. д. В таком случае строго научный подход может сосуществовать с эссеистическим, критическим. Ведь любая субъективность содержит в себе и некоторую долю объективности.

Цель статьи. Данные проблемы актуальны для современного литературоведения, развивающегося в методологии междисциплинарного синтеза. Каждый исторический роман несет в себе определенные индивидуальные черты. Это обусловлено и своеобразием творческого метода автора, и изменениями, принесенными соответствующей эпохой, давлением той или иной мировоззренческой парадигмы, а также спецификой этических, этнических, религиозных и иных аспектов. На примере итогового, культового и программного романа-эпопеи «Святая Русь» Дмитрия Михайловича Балашова (1927–2000), безуспешно претендующего на пророческую и учительскую харизмы, мы рассмотрим то, как под влиянием заранее заданной идеократической схемы губится художественность, как искажаются трактовки исторических личностей и судеб народов, как идеологический дискурс деформирует имагологические аспекты произведения.

Изложение основного материала и обоснование полученных результатов исследования. Как известно, «роман – единственный становящийся и еще неготовый жанр... Роман пародирует другие жанры, разоблачает условность их форм и языка, вытесняет одни жанры, другие вводит в свою